

Универзитет у Београду

Факултет безбедности

ДИПЛОМСКИ РАД

**ИМПЕРИЈА НЕКАД И САД: КОМПАРАЦИЈА ВОЈНЕ МОЋИ СТАРОГ РИМА И
СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА**

МЕНТОР:

Проф. др Владимир Н. Цветковић

СТУДЕНТ:

Милан Васовић 377/14

Београд, 2021.година

САДРЖАЈ

1. УВОД	3
2. ПОЈАМ ИМПЕРИЈЕ И ИМПЕРИЈАЛИЗМА.....	4
2.1 Теоријска разматрања.....	4
2.2 Савремена схватања.....	6
2.2.1 Дефиниције и карактеристике империје и империјализма.....	7
2.3 Типологија империја.....	10
3. ИСТОРИЈСКИ ОКВИР СТВАРАЊА РИМСКОГ И АМЕРИЧКОГ ДРУШТВА И ДРЖАВЕ	10
3.1 Карактеристике Римског друштва и државе	11
3.2 Формирање друштва и државе Сједињених Америчких Држава	13
4. ОСНОВИ КОМПАРАЦИЈЕ СТАРОГ РИМА И СЈЕДИЊЕНИХ ДРЖАВА	14
4.1 Афирмативни паралелизам	14
4.2 Негацијски ставови о сличностима	18
5. СТВАРАЊЕ ИМПЕРИЈЕ	19
5.1 Зачеци Римске империје.....	20
5.2 Настанак империје Сједињених Америчких Држава	22
6. ИНСТИТУЦИЈЕ ДРЖАВНОГ УРЕЂЕЊА	23
6.1 Римски модел	24
6.2 Институције Сједињених Америчких Држава	26
7. ВОЈСКА КАО НОСЕЋИ СТУБ ДРЖАВЕ	27
8. КАРАКТЕРИСТИКЕ ВОЈНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ.....	33
8.1 Начини организовања војске	34
8.2 Савршени модел војне организације.....	37
9. УПОТРЕБА ВОЈНЕ СИЛЕ	40
9.1 Употреба војне силе унутар сопствене државе.....	41
9.2 Спољне активности.....	43
10. ЗАКЉУЧАК	45
11. ЛИТЕРАТУРА:	47

1. УВОД

Историја нас учи да све ствари које су се десиле у прошлости, ма колико удаљене временски биле од садашњости и актуелних трендова могу се појавити у руху савремених форми постојања. Тако и у овом случају наравоученије историје нам је показало да тема коју обрађује овај рад не представља никакву новину у друштвено-хуманистичким гранама наука. Паралеле између Сједињених америчких држава и старог Рима могу се увидјети у много чему, само неке од најочигледнијих и најгрубљих црта истоветности јесу начин вођења спољне политике према оном свијету који се налази ван граница империје и који покушава да води политику утемељену на сопственом идентитету, затим упорна тенденција наметања културолошког и цивилизацијског обрасца, примјена политике економског притиска као једног вида меке силе и на самом крају употреба оружане силе у сврхе сваког вида поковавања и изнуђивања жељених добара.

Последња сличност међу двјема империјама јесте оно што ће бити тема и предмет интересовања овог рада који ће покушати читаоцу да приближи подробније све оне чињенице које иду у прилог наслову теме као једне тезе. Иако је употреба војне силе и њена организација фокус рада, нећемо се држати искључиво тог сегмента и тиме занемарити остале факторе и чиниоце који ће нам помоћи да ову причу не учинимо превише сувопарном и надасве омогућити нам да не упаднемо у замку временске разине која ће успјети да нам замагли истоветности.

Сходно томе покушаћемо да војску и њену организацију уметнемо у један много шири контекст који се провлачи кроз дипломатију, унутрашњу политику, посебно кроз оне факторе и органе који су били задужени за новчано покретање војног механизма без ког би свака могућност употребе војне силе била незамислива. Најуже овој теми биће поменута и опремљеност једног просјечног војника која се може испратити кроз само успијање императорске машинерије, и тиме кроз одбрамбену јединку, као нешто неопходно, добити представу о стању империје.

2. ПОЈАМ ИМПЕРИЈЕ И ИМПЕРИЈАЛИЗМА

2.1 Теоријска разматрања

Оно што је важно у погледу разумијевања појмова империје и империјализма јесте нужен осврт на најшири спектар литературе, који укључује политичку, социолошку, филозофску и правну мисао. Само оваквим приступом може се створити јаснија и прегледнија слика о томе шта представљају и подразумевају ови појмови као и колико важно мјесто заузимају у друштвено хуманистичким наукама. На самом почетку овим појмовима приступити са етимолошког аспекта, односно појаснити појмове у најужем смислу било би од користи ради бољег разумијевања њихове улоге у теоријским схватањима. Појам *imperium*, према М. Милошевићу аутору уџбеника Римско право, односи се на врсту власти која је неограничена и која је по својим карактеристикама блиска садашњем појму суверенитета. Основна концепцијска форма овог појма јесте право управљања војском односно командовања, тумачења воље богова без посредовања свештенства и право живота и смрти према грађанима и странцима.¹ Као етимолошко појашњење појма империјализам послужило је дјело В. И. Лењина који објашњава појаву кроз њене тзв. индикаторе као што су досезања у производњи и капиталу на виском нивоу, стварање на основу финасијског капитала финансијске олигархије, извоз капитала умјесто робе, стварање савеза међу капиталистима који дијеле свијет и на послетку територијална подјела земље од стране најкрупнијих капиталистичких држава.² На овакво схватање појма империјализма надовезују се даља тумачења која праве дистинкцију међу полазним тачкама за стварање ове појаве као и инструментима који се користе у сврхе постизања једног оваквог стања. Наиме, империја није иста ствар као што је економска моћ. Ако приватне компаније из једне државе инвестирају у слабију државу са циљем да утичу на њене унутрашње токове, ми бисмо то могли тумачити као врсту економског империјализма. Али у једном концептуално друкчијем апарату, то је различито од

¹ Мирослав Милошевић, *Римско право*, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 2015, стр. 29

² Лењин Владимир Илич, *Империјализам као највиши стадиј капитализма*, Свјетлост, Сарајево, 1976

империјализма владе. Империја изискује испољавање моћи од стране државе. Мада овако испољавање може да прати или подржава и економска експлоатација од стране приватних корпорација, империја подразумева да је држава главни чинилац и да држава управља, руководи и одлучујуће утиче на политичке а не само на економске процесе и политике слабијих друштава. Империја је социополитичка релација, а не само економска.³ Простор извесних теоријских схватања који попуњавају и филозофске идеје филозофа феноменолошке школе дају потпуније значење појму империјалног. Хана Арент у свом дјелу *Извори тоталитаризма* заузима став о томе да је империјализам рођен онда када је владајућа класа у капитализму устала против ограничења економске експанзије на територији искључиво сопствених нација. Сходно томе владајућа класа се окреће политици из чисто економских разлога, схватајући да у капиталистичком систему у ком је непрестан економски раст нужност морају успоставити политички курс спољне експанзије. Према овом аутору империјализам је у предмодерном времену налазио свој смисао у удруживању, стварању федерација и слично, зарад територијалног освајања и доминације.⁴

Посматрајући историјске прилике може се уочити да је империјализам као појава доживио у једном еволутивном смислу преображај од војног и безбедносног ка својој блажој форми која се софистицирано испољава у виду економског империјализма који наравно није још увијек у потпуности искључио употребу војне силе. Дакле запоседање територија, контрола истих и њихова експлоатација јесу били примарни циљеви предмодерног империјализма док у модерним временима империје ће увијек бирати прилику да употребу војне силе, услед трошкова употребе и рекције остатка међународне заједнице, избјегну колико је могуће и економским захватом остваре своје интересе. Једини и одлучујући фактор изградње светске државе представља империјализам. Империјализам значи да постоји воља за империјом без обзира на мотиве који би могли бити политички или економски. У основи изградње империја не стоји нека велика стратегија која има пресудан значај у том процесу, већ најчешће постојање се дугује мјешавини случаја и појединачних одлука које су доносили људи који нису имали за тако нешто политички легитимитет. У центру политичких теорија које говоре о империјализму, нашла се друга

³ Go Julian, *Patterns of Empire – The British and American Empires, 1688 to Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, стр. 7-8

⁴ Арент Хана, *Извори тоталитаризма*, Контраст издаваштво, Београд, 2018, стр. 130

врста конкуренције, другачија од оне које су се усредсредиле на економске теорије империјализма. Према њиховом схватању борба се не односи на освајање капитала и тржишта већ на достизање доминантних позиција моћи и утицаја, док поравнавање трошкова и користи налази неки свој секундаран значај. „За разлику од држава, империје се налазе под принудом, да у свим областима у којима се мере моћ, престиж и снага, заузму водећи положај.“⁵

Да би се нешто називало империјом мора претходно задовољити критеријум поседовања надмоћних војних ресурса, јер у другом случају ове творевине ће бити осуђене на пропаст, и ти ресурси ће се налазити у рукама извршне власти. У Риму појам *imperium* се односио на контролу моћи, укључујући ту и моћ да се поразе непријатељи и командује војском. Када се нација претвара у империју ствара се и нова политичка стварност која потпада под идеолошки домен. Ова врста домена налази своје мјесто око шефа извршне власти у којој он око војних и политичких тела гради или од њих преузима моћ како би спровео своју светску политику. Када нација има идеолошки политички домен директно видљив у форми моћног шефа извршне власти, војне и политичке структуре са глобалним димензијама, и када има дубока идеолошка усмерења која говоре да доносе мир, прогрес и правду свету – она је на путу да постане империја.⁶

Према свим претходним схватањима, империја да би се називала империјом, њено дјеловање и понашање да би се називали империјалним, као и последице онога што ради да би се називале империјализмом, јесу нешто што држава која стаје на пут империјализма мора са сваког аспекта задовољити испуњењем критеријума моћи.

2.2 Савремена схватања

Изнесена схватања о појмовима империје и империјализма из претходног поднасловa јесу покушај тумачења на један слојевит начин, који је свој почетак пронашао у откривању генезе ријечи па све до њихових најопштијих карактеристика са тенденцијом једне научне објективности. У овом поднаслову ипак ће се о појмовима износити ставови

⁵ Минклер Херфрид, *Империје – логика владања светом од старог Рима до Сједињених држава*, Албатрос плус, Београд, 2009, стр. 47

⁶ Maier Charles, *Among Empires: American Ascendancy and its Predecessors*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2007, стр. 70-71

виђења и дефиниције који ће рефлектовати позитивне или негативне конотације једне модерне поставке истраживача у овој области. У складу са темом, морамо започетак имати у виду, да се упоређивање свих империја или држава са тенденцијом да у тако нешто прерасту, врши са старим Римом односно Римском империјом која је временом према схватању многих истраживача постала образац за тако нешто, па према томе ни Сједињене Америчке Државе нису остале ускраћене за једно такво поређење. На потврду, оваквог виђења Римске империје наилазимо у дјелу Александра Гајића гдје тврди: „За поређење са САД најчешће се узима Рим као историјски најпознатији и научно најистраженија империја, и то пре свега зато што она потиче из истог културног круга (западног, европског) из кога су настале и САД, као и због тога што су се САД у значајнијој мери директно угледале на Римску републику по питању сопственог друштвеног устројства, наравно имајући у виду и све крупне разлике између модерног и предмодерног света и светоназора.“⁷ Мноштво савремених истраживача би се у потпуности сложило и стало иза ријечи наведеног аутора који износи још један интересантан податак о бројци од преко 2400 америчких историчара, који сматрају да Америка представља империју чија даља експанзија би требала бити заустављена.⁸

2.2.1 Дефиниције и карактеристике империје и империјализма

Започетак поћи ћемо од разумијевања примарног или основног појма а то је империја и увидјети да је имеприја за једне „било који велики суверени политички ентитет чији дјелови нису суверени, без обзира на унутрашњу структуру и службени назив.“⁹ Други виде империју као „вид политичке контроле коју врши једна политичка јединица над другом, од које је одвојена и која јој је туђа,“¹⁰ док трећи имају нешто другачије схватање и за њих је „специфична државна творевина која се простире на великој територији, која има посебно привредно устројство и културну особеност и представља политички

⁷ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр 39

⁸ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр 39

⁹ Taagepera Rein, “Size and duration of empires: Systematics of size”, *Social Science Research* 7, 1978, стр. 113.)

¹⁰ Schroeder, Paul, Is the U.S. an empire? *History News Network*, February 3. 2003, стр. 1.

<<http://hnn.us/articles/1237.html>>

организовану целину.¹¹ На интересно тумачење империје као једне тежње у цивилизацијском поретку ствари наилазимо код америчког дипломате Хенрија Кисинџера који даје објашњење на следећи начин: „Карактеристичан облик државног уређења највећег дела човечанства, током најдужих историјских периода, представљала је империја. Империје нису заинтересоване за деловање у оквиру неког међународног система, већ теже да саме буду међународни систем. Оне не осјећају потребу за равнотежом снага. Управо тако су, током највећег дела своје историје, Сједињене Државе водиле спољну политику на два америчка континента.“¹² Осим појма империје требамо обратити пажњу на један изведен појам од првопоменутог, а то је империјализам. „Дефинисање империје служи њеном јасном разликовању од империјализма – специфичног вођења политике и других феномена политичке надмоћи у међународним, пре свега у међудржавним односима. Но, постоје велике разлике између предмодерног и модерног империјализма и по начинима, и по циљевима ове политике. У првом, пред модерном империјализму била је, пре свега, битна војно-безбедносна надмоћ зарад ширења империјалне идеје, док у другом, модерном империјализму најважнија је економска и евентуална (већ према приликама) добит.“¹³ Такође уз ова два појма слободно можемо додати појам 'хегемона' и појам 'великих сила'. Ове двије врсте пројављивања државне моћи манифестују се на начин тако што 'велике силе' показују своју потенцију у виду војних, територијалних и људских капацитета, док код 'хегемона' политика моћи налази своје полазиште у културолошкој, идеолошкој као и економској категорији, наводи Александар Гајић.¹⁴ Осим горе већ наведених карактеристика, ради употпуњавања одговора на питање шта представљају империја и империјализам, додаћемо још неке важне одлике. Прва и за ову тему најважнија одлика која би се могла навести јесте успостављање војне контроле, поред идеолошке, психолошке и културне надмоћи, империје покушавају остварити доминацију пре свега уз помоћ апарата присиле којим се успоставља контрола над поданицима и обезбјеђују витални ресурси, као што су вода (пошто су готово све древне империје настале у сливу водених токова и контролисале

¹¹ Симић Драган, *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 17.

¹² Хенри Кисинџер, *Дипломатија I*, Верзал прес, Београд, 1999, стр. 8.

¹³ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 43-44.

¹⁴ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 44-45.

систем за наводњавање, одомаћила се и конструкција 'хидрауличне империје'), или пак поједина рудна богатства.¹⁵ На овакву првобитну одлику, следом логике, намеће се поседовање и заузимање великих територијалних простора. „Силу која не располаже значајном територијом, не можемо озбиљно означити као империју.“¹⁶ Крајњи циљеви империја јесу да се прошире на цијели свијет, да га обухвати и integriше унутар јединственог поретка. Шта би требало да у конкретном случају подразумева „цио свијет“ – веома је дискутабилна и упитна ствар.¹⁷ Обзиром да ће се империје као такве, у било којој форми наћи на туђим територијама, трудиће се да изврше инклузију затечене друштвене и политичке елите у текуће процесе и подухвате. Својом поставком у сагласју са империјалним идејама, елите омогућавају себи прилику да учествују у деоби империјалне добити, тако да ово истиче елите и њихову функцију као још једну карактеристику империје.¹⁸ Такође од велике важности је нагласити да империја осим своје смештености у просторне оквири, заузима положај и у временским оквирима. Оно што се сматра инхерентним овоме јесте трајање и пропадање империје, као двије важне одлике. Да би се нешто могло сматрати империјом, требало би проћи дио свог испита који се читава у виду падова и успона. Мерило дуготрајности неке империје на тај начин своди се на способност институционалних реформи и самообнављања, пре него на харизматичне квалитете њених оснивача.¹⁹ Такође, да би се постигао успон и трајање неке империје, између осталог, важни су услови и облици замена појединих извора моћи.²⁰ Док са друге стране „Пропадање империја није узроковано само протоком времена, то јест њиховим старењем: узроци пропасти пре свега леже у темељном опадању у односу на изворни вредносни систем на коме је настала империјална идеја. Оно се, последично, одражава на функционисање целог империјалног система.“²¹

¹⁵ Гајић Александар, *Идеја светске државе*, Правни факултет, Београд, 2012, стр. 25.

¹⁶ Минклер Херфрид, *Империје – логика владања светом од старог Рима до Сједињених држава*, Албатрос плус, Београд, 2009, стр. 21.

¹⁷ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 47.

¹⁸ Исто, стр. 47.

¹⁹ Минклер Херфрид, *Империје – логика владања светом од старог Рима до Сједињених држава*, Албатрос плус, Београд, 2009, стр. 20.

²⁰ Исто, стр. 92.

²¹ Motil Alexandar, *Imperial Ends: The Decay, Collapse and Revival of Empires*, Columbia University Press, New York, 2001, стр. 17.

2.3 Типологија империја

У теорији постоји позамашан број подјела империја и њихове класификације, овдје ћемо се осврнути само на двије које нам дају јасан преглед у погледу њиховог разликовања и перцепције истих. Кључном империјалном подјелом могла би се сматрати подјела на: телурократске (или копнене) и таласократске (или поморске).²² Објашњење елемената ове подјеле иде у два правца, али у себи чува чисто теоријско својство.

„Док телурократске, територијално повезане империје стварају јединствен поредак различитих хијерархијских нивоа, код поморских, морем одвојених империјалних поседа појављује се својеврсни дуализам: један поредак, слободнији, влада у империјалном центру, метрополи, а потпуно супротан томе, неслободан и крајње репресиван, влада у прекоморским поседима, колонијама.

Друга међу постојећим империјалним типологијама је она везана за начин настанка империја, то јест да ли су оне настале војним освајањем или привредним продором, односно – који је од та два вида империјалног настанка имао приоритет.“²³ На основу овога, у литератури се разликује поредак који обухвата просторе гдје су заступљени облици владавине – класично 'светско царство' за разлику од поретка који почива на трговачкој структури и контроли светске привреде. Ова два типа империје у историји се појављују ријетко у чистом облику.²⁴

3 ИСТОРИЈСКИ ОКВИР СТВАРАЊА РИМСКОГ И АМЕРИЧКОГ ДРУШТВА И ДРЖАВЕ

Са позиције историјско – компаративног метода посматрања и разумијевања стварања Римске и Америчке империјалне силе, могу се уочити интересантна поклапања која се учитавају у историјске догађаје који се не јављају, за упоређиваче, као насумични већ прате извесну хронологију. О афирмисању и негирању основаности компарације, која је

²² Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 55.

²³ Исто, стр. 55-56.

²⁴ Минклер Херффрид, *Империје – логика владања светом од старог Рима до Сједињених држава*, Албатрос плус, Београд, 2009, стр. 70.

несумњиво актуелна тема међу истраживачима неопходно је направити засебан осврт посвећен искључиво тој теми и тиме оставити простора за, у даљем тексту, приказивање формирања државног и друштвеног поретка.

3.1 Карактеристике Римског друштва и државе

У збивањима која прате почетке стварања Римске историје, заузима веома важно мјесто борба Римљана за стварање властитог поретка на територији на којој су пребивали. Након успостављеног поретка који важи у историјској теорији за период краљева Римљани су владали у кохезији са сусједним народом. Она организациона поставка друштва и државе која се првобитно наметнула пратила је у историји целокупно трајање Римске државе. Зачеци друштвеног формирања своје пројављивање читавају у личности једног од браће и оснивача града Рима Ромула, који је према легенди на самом почетку живота заједнице увео подјелу друштва на патриције и плебејце и тиме утабао пут даљем процесу унутарњих односа. Такође уз исту личност се везује и стварање институција једног друштва које ће у почетку служити родовској заједници, граду – држави а потом и једном много сложенијем државном уређењу, такозваној империји. Институције које се на самим почецима појављују јесу краљ, курије односно куријатске скупштине, сенат и на крају организована војска.²⁵ Краљеви су трајали све до њиховог прогона, који их је задесио жељом народа да не трпе њихову самовољу и терор. „После прогона краљева, власт је постала аристократска. Само су породице патриција стицале службе, сва достојанства и, сходно томе, све војне и грађанске почести.“²⁶ Након пада поретка који се одликовао сливањем извршне моћи у руке једног човјека, у начину вршења нове власти десила се дихотомна подјела извршног дијела на двије личности односно два конзула. Тако да је краљевска власт у потпуности се нашла у рукама конзула, док је народ осјетио недостатак слободе коју је био присиљаван да заволи. Зато су настојали да принуде конзулску власт, да добију плебејске службе и да потом са племством подијели курулске части.²⁷

²⁵ Николај А. Машкин, *Историја Старог Рима*, Научна књига, Београд, 1985, стр. 76.

²⁶ Монтескје, *Разматрања о узроцима величине римљана и њихове пропасти*, Утопија, Београд, 2004, стр. 54.

²⁷ Исто, стр. 55.

Перманентно дијалектички однос патриција и плебејаца, укоријенио је као образац овакву врсту односа без обзира и на то што у једном тренутку плебејци постају једнаки са патрицијима, опет као по нужности изналази се неко нов за супарнички однос. Ова појава кроз историју прати наредне токове друштвених уређења, који су се презентовали у односу феудалац и сељак, буржуј и пролетер, док на крају нашу савремену цивилизацију је задесила и средња класа која је примила на себе улогу амортизационог елемента ради ублажавања јаза у односу богатих и сиромашних, а која ће по свему судећи и нестати. Такође везано овој причи о друштвено – вертикалној уређености треба додати и то да је у једној оваквој структури била присутна и једна тако рећи побочна линија, коју карактерише обесправљеност и покореност, у којој су мјесто заузимали клијенти и робови. Клијенти су проналазили уточиште у свом патрону који их је штитио, док би ови за узврат њему били на услузи и дужни исказивати поштовање. Робови су били за разлику од клијената у апсолутно потчињеном и обесправљеном положају и служили су као радна снага на почетку, у једној врсти патријархалног ропства.²⁸ Нужно је на самом крају поменути личност која поставља темеље државности Рима, претпоследњи краљ по реду за ког се сматра да је етруског поријекла. Сервије Тулије је успио извршити друштвене реформе које су за сврху имале организационо усавршавање војске, по принципу подјеле становништва у пет имовинских класа на основу којих је свако давао у складу са богатством извесни удјео. На основу овога је формирана и нова скупштина такозвана центуријска, по центуријама односно војним јединицама, која је укинула већину надлежности куријатске скупштине. У граду су се формирале четири области за које је кориштен преддржавни назив *трибе*, а које су имале значај у томе да је становништво имало прилику да се у оквиру тих области упише и тиме озваничи као грађанство са свим правима која су их следовала. Овако је изгледао пут којим су се Римљани кретали ка својој државности.²⁹

²⁸ Мирослав Милошевић, *Римско право*, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 2015, стр. 30-31.

²⁹ Исто, стр. 31-32

3.2 Формирање друштва и државе Сједињених Америчких Држава

Помало слична проблематика процеса формирања државности пратила је и Сједињене Америчке државе као и стари Рим. Земља Америчког континента која је била насељавана од стране Европљана била је под контролом и јурисдикцијом круне, иако у почетку за формирање колонија краљица Елизабета није показала интересовање везано за економска улагања у њихово стварање и слање свих оних који нису поседовали никакву земљу и били незапошљени који их је била препуна Британија. Крајња идеја је била населити Амерички континент, успјети у развоју привреде коју би Британска круна експлоатисала и тиме учинити острвску империју независном у том погледу.³⁰ Досељенике на Америчком континенту дочекало је домородачко индијанско становништво које није показивало благонаклоност онда када су новопридошли заузимали и присвајали поседе. Нека од пољопривредних знања којима су Индијанци научили колонисте о узгајању кукуруза, разних врста поврћа и других биљака сачувала су их од глади и болести. Ипак ово није било довољно да би се избјегли сукоби међу њима и зауставило страдање индијанских племена, а чему је највише узрок био приватна земља и крчење шума услед чега је долазило до нестајања дивљачи.³¹ Колонијално друштво васпитавано у пуританском духу, веома предано је обављало занатлијске, пољопривредне а касније и индустријске послове. Према ономе што пише Хенри Бемфорд закључује се, да је становништво сваке колоније у складу са конфигурацијом терена на којем је живјело, вршило пољопривредне, шумске и друге послове. Такође као радна снага су се у почетку појављивали бијели најамници да би их касније замијенила црначка радна снага.³² У прилог теми о једнакости и демократији у америчким колонијама говори Џенкис у својој књизи, да колоније никада нису биле у једнаком положају, нити теоретски нити практично, и увијек је постојала богата и снажна елита. Осамнаести вијек је, међутим, обиљежила значајна поларизација богатства и појава нових снажних елита. У средишњим колонијама, углавном су то били плантажери и посједници великих имања, као у случају педесетак породица из Вирџиније

³⁰ Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985, стр. 50.

³¹ Исто, стр. 48-49.

³² Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985, Оснивање колонија.

које су држале положаје судија и служиле као гувернеров савет.³³ Када је у питању државотворство „јачање краљевске власти одразило се на уставни статус колонија. До 1775. године, чак осам од укупно тринаест колонија имало је краљевску повељу, Пенсилванија, Мериленд и Делавер су остале поседничке колоније, док су Конектикат и Род Ајленд биле колоније компанија са повељама које су добили сами колонисти на америчком тлу. Прошли су дани када се власт стицала у цркви и када је право гласа зависило од припадности верској групи. Сада су све колоније имале гувернера кога је именовао или краљ или поседник, као и законодавну власт са два дома по моделу Вестминстера. Као и у Енглеској, законе које су доносила та тела морао је да потпише монарх.“³⁴ Након извесног трајања оваквог потчињеног државног апарата, народ колонија се одлучио да прекине са овим тиме што је посегао за револуцијом и борбом за независност.

4. ОСНОВИ КОМПАРАЦИЈЕ СТАРОГ РИМА И СЈЕДИЊЕНИХ ДРЖАВА

Упоредба старе и савремене империје начинила је прилике за супротстављање у најопштијим ставовима о томе да ли је уопште могуће наравити такву једну паралелу и ако јесте који су критеријуми томе. Указивање једних истраживача на симптоматичност чистог паралелизма за друге важи као пуки историјски случај који као изолована појава представља случајност док у ширем контексту не представља никакву важност историјском континуитету.

4.1 Афирмативни паралелизам

На самом почетку могло би се рећи да су најплодотворнија поређења она која проналазе паралеле унутар и између развојних фаза римске и америчке државе и њихових унутрашњих трансформација које су у вези са спољном експанзијом, а која се читавала

³³ Филип Џнкинс, *Историја Сједињених Држава*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 41.

³⁴ Филип Џенкинс, *Историја Сједињених Држава*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 40.

у стварању комплексне империјалне структуре са свим њеним главним одликама које их одвајају од других империја.³⁵ На основу претходног закључујемо да истраживачи поткрепљење, овој врсти компарације, налазе у империјалном ставу према околини и начину вођења спољне политике која се оличавала не тако ријетко у експанзионом – војном, економском и културолошком моду. Горе наведени аутор, у својој књизи на почетку поглавља о сличностима међу овим двјема империјама наводи низ сличности које почивају на негативним трнедовима, а које закључују савремени истраживачи у својим дјелима. Неке од тих сличности се односе на порасте трошкова у републиканским изборима за јавне функције, затим на злоупотребу функције у сврхе богаћења што је пратило обје републике, на непрекидна вођења вањских ратова не би ли се унутрашња дестабилност система прикрила, на уочавање како добит остварена у спољној експанзији обликује унутрашњу политику моћне империје, на заступљеност разних видова манипулисања у институционалном поретку република и још многе друге сличности.³⁶ Нашао се још један савремени аутор кога вриједи поменути на страни оних који потврђују чињеничку могућност компарације између Сједињених Држава и старог Рима. Кулин Марфи кроз своје дјело упућује нас на неколико доминантних паралела које се огледају у демографским, политичким и географским чиниоцима. Тако посматрано, политички чинилац види у употреби тврде моћи односно употреби војне силе, такође не заобилазећи и меку моћ која се остварује у културном и економском утицају. Заузимање приближно сличне километарске квадратуре територије представљало би географски чинилац. Ради се о 3 милиона квадратних километара који на америчком континенту заузимају једну компактну површину са својих 48 савезних држава, док је конфигурацију територије Римске империје пратила велика разуђеност услијед велике водене површине која се налазила у централном дијелу. Напослетку демографски аспект сличности аутор види у отворености друштвене заједнице за интеграцију нових и другачијих народа без обзира на доминантан у њих културан образац.³⁷ Интересантно запажање сличности између ове двије империје, износи Петер Бендер: „Као острвљани, Римљани и Американци су

³⁵ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 159.

³⁶ Исто, стр. 154-155.

³⁷ Murphy Cullen, *Are We Rome?: The Fall of an Empire and the Fate of America*, Mifflin Harcourt, Houghton, 2007.

мислили на једнак начин: Италија само Римљанима, Америка само Американцима! Одлука Сената из 279. и 'Монроова доктрина' постале су чврста начела у спољној политици Рима и Вашингтона... Као острвљани, и једни и други су се могли дуго развијати а да не буду знатно прикраћени. Приликом потчињавања Италије и запоседања Северне Америке обликовали су се њихови карактери, Римљани су постајали Римљани, Американци су постајали Американци.³⁸

Од веома великог значаја би било поменути и шест Марфијевих сличности, до којих је дошао у поређењу ове двије империје, као што су: римско и америчко предубеђење о својој битности и жељи за свеприсутности и утицајем од пресудног значаја, незамисливо је било за њих да било какав светски догађај их мимоиђе; друга важна паралела јесте изражена војна моћ, која се односи на то да Римска држава у једном тренутку нема могућност да попуни људске капацитете који би у потребном обиму одржавали жељени ниво војне попуњености и борбене спремности, стога прибјегавају привлачењу војних обвезника не више из редова сопствене популације већ извана, кроз регрутовање и ангажовање страних најамника, унајмљивања страних војних професионалаца кроз нуђења 'зелене карте' и америчког држављанства; трећа паралела се односи на процес приватизације јавне сфере, која се читавала у томе да римски позно републикански проблеми да се одржи разлика између приватних и јавних интереса те покаже одговорност, јасно кореспондирају са савременим америчким тенденцијама приватизације и дерегулације оних функција које су се раније пословично сматрале јавним; четврта паралела тиче се римског и америчког погледа на спољни свијет, конкретно у њиховом случају може се примијетити подцијењивачки однос према другима у погледу војних способности, ставови о својој војној надмоћи у односу на све друге доводио их је до војних неуспјеха; пета паралела односи се на појимање граница, на које се гледало из перспективе унутрашњег дијела на ком је сваки спољни утицај неприхватљив и спољног дијела границе на ком је пожељно вршити притисак и утицај и на самом крају последња паралела указује на величину и комплексност два друштва – римског, предмодерног, и америчког, модерног. По угледу на римљане који су створили озбиљан империјални

³⁸ Бендер Петер, *Америчко и Римско царство у Европа или Америка: о будућности Запада*, Службени лист СЦГ, Београд, 2003, стр. 8

чиновнички апарат зарад контроле становништва, Сједињене Државе су прибјегле стварању масивног бирократског апарата не би ли успјели овладати истим.³⁹

Примјетно је и постојање уз све ово још велики број сличности који је етнопсихолошког и културолошког карактера, наиме оба народа су формирана доста касно у односу на цивилизације којима су припадали, представљајући младе народе у односу на своје савременике. Такође оба ова народа је одликовао 'граничарски' ратоборни дух, а у практичном животу су се окренули ка архаичним, јаснијим и једноставнијим видовима патријакланог породичног и друштвеног уређења. И римско и америчко друштво у погледу високе културе током ране и средње фазе развоја, пратила је једна врста културолошке заосталости у односу на цивилизацијска средишта. Потврду претходно поменутом проналазимо у односу који су Сједињене Државе имале према Европи и Рим према хеленском свијету, дакле однос је био такве природе да је у каснијим еволутивним фазама културно – историјског развоја дошло до зајачавања и једних и других у односу на своје узоре, да бисмо на крају добили јединствена империјална здања која су интегрисала културни круг из ког су потекли.⁴⁰ Од великог значаја било би поменути схватање Минклера о томе да разлика између хегемоније и империје је у великој мјери непримјетна и да често долази до преливања хегемонског у империјално, значај помињања тумачења појмова на овом мјесту је услед упитности да ли Сједињене Државе задовољавају критеријум империјалне силе. Овакво размишљање могло би помоћи у схватању империјалног и хегемонијалног одређења у дјелу Имануела Валерштајна. Виђење империјализма према Валерштајну, представља успостављање структуру гдје постоји само једна власт која доминира цјелокупним свјетским системом. У наставку наводи свјетске силе које су успјеле достићи статус хегемона и између осталих помиње и Сједињене Америчке Државе чији статус хегемона описује као неког ко успоставља правила игре на међународној сцени, контролише свјетску привреду и намеће политичку вољу уз употребу војне силе.⁴¹ Уз Минклерово тумачење хегемона и империје и пројектовања истог на

³⁹ Maier Charles, *Among Empires: American Ascendancy and its Predecessors*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2007, стр 122

⁴⁰ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр 167-168

⁴¹ Имануел Волерстин, *Увод у анализу свјетског система*, Отворени културни форум Цетиње, Цетиње, 2005, стр. 94

Валерштајново појимање, могло би се доћи до закључка о томе како Сједињене Државе задовољавају критеријум империје.

4.2 Негацијски ставови о сличностима

Велики број истражитеља нашао се на оној страни која опонира било каквим сличностима између ове двије империје. Већина тих истраживача у описивању разлика начинили би поставку издиференцираности тиме што би истакли круцијалну а потом све дубље и сложеније разлике. Једним таквим приступом служи се и горе наведени Марфи Кулен, гдје у свом дјелу истиче кључну и најопштију разлику виђену као међуцивилизацијски раскорак од предмодерног ка модерном времену, који је у највећем оличен техничко – технолошким моментом. Међу осталим разликама нашле су се мање више оне разлике, које би представљале дериват претходно поменуте, као што су драстична разлика у погледу стечених добара и доступност истих становништву; разлика у начинима привређивања, док се у Риму стварало помоћу робова и слободних занатлија, у Америци је начин производње добио много сложенији облик у виду индустрије и технологије; затим организација политичке заједнице је умногоме представљала разлику у том смислу да Рим је настао и развијао се као антички полис, док Америка је настала и развила се као модерна и децентрализована држава; друштвена стратификација као разлика намеће се аргументом да је у Римској држави становник најчешће према наследном фактору стицао позицију друштвену, док Америчко друштво карактерише слободна трка за положај на друштвеној лествици на самом крају природа уређења једне и друге република се драстично разликује у начинима доласка на власт и заступљености демократије, и у овом сегменту Сједињене Државе прати демократско уређење у односима органа власти и доласку на такве позиције док у старом Риму наследни фактор је имао преимућство.⁴² У једном сличном тону и Александар Гајић посматра дистинктност међу овим двјема империјама и наводи да: „Римска република и Сједињене Америчке Државе припадају различитим културно – историјским типовима: античкој медитеранској цивилизацији и цивилизацији Запада. Оне представљају империје империјалне творевине

⁴² Murphy Cullen, *Are We Rome?: The Fall of an Empire and the Fate of America*, Mifflin Harcourt, Houghton, 2007.

њихових зрелих и позних фаза. Рим са својим империјалним изразима представља до крајности изражену културно – цивилизацијску творевину античког гвозденог доба, створену кроз рецепцију и еволуцију највиших израза хеленске и медитеранске античке културе.⁴³ Даље у наставку текста објашњава да на исти начин и Америка представља најистакнутији израз зреле, модерне фазе западног културно – цивилизацијског модела. Овај модел је почео свој живот у западноевропском средњовековљу око 1000. године; пролазио је кроз доста развојних фаза и испољавао се кроз стилове који су одржавали његову интерну динамику и противречности.⁴⁴ На самом крају уочава се да је најкрупнија разлика видљива дефинитивно у самој природи два империјализма. Она проистиче из огромних разлика између предмодерних и модерних социоекономских система и мотивације да се, услед различитих разлога, две републике упусте у спољни експанзионизам.⁴⁵

5. СТВАРАЊЕ ИМПЕРИЈЕ

Долазак до империјалних назнака у вођењу спољне и унутрашње политике, захтијевао је дуготрајан и мукотрпан процес државотворног искушеништва оличеног у ходу по ивици, који се представља као перманентна угроженост егзистенције субјекта. Процесна неминовност смрти, рата, глади и других непријатељстава непрестано је чекала на погодан тренутак да у потпуности уклони са историјске позорнице доцнију Римску и Америчку империју, које су успјеле да у пукотинама дјеловања ових ентропијских сила смогну и саберу снаге да одговоре на све изазове. На самом почетку разматрања развоја ка империји важно је напоменути да историчари виде америчку и римску историју републике подијељену по фазама. Па тако америчка историја броји следеће фазе: колонијални период под британском круном, период самосталности до Америчког грађанског рата, средња фаза која иде до претварања САД у велику силу и њеног учешћа у светским ратовима и на самом крају савремена фаза гдје се САД представљају свијету као хегемон. Са друге

⁴³ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 182.

⁴⁴ Исто, стр. 182.

⁴⁵ Исто, стр. 188.

стране Римска република се осликава у свега три фазе а то су: рана, зрела и позна република.⁴⁶

5.1 Зачеци Римске империје

Постанак Римске империје према претходно наведеној подјели развоја република могао би се смјестити у фазу зреле републике која се понајвише одликује одлучношћу римског народа и власти да стасају као најутицајнији фактор у спољној политици европског континента и шире. Оно што је најважније било за стари Рим у датом моменту када иду у правцу самокреирања империјалне силе јесте то да период када су Римљани коначно успјели да након великог броја пораза и одустајања који су значајно угрозили њихове почетне успјехе, поступно успоставе доминацију и ставе под своју власт све околне народе и загосподаре полуострвом.⁴⁷ Одмах након успостављања своје доминације и власти над Апенинским полуострвом, ријешена да загосподари цјелокупним Медитераном, Римска република се упустила у један од по империју прекратних подухвата, рат са Картагином. У датом тренутку започињања ратних похода, Картагина важи за највећег и најозбиљнијег опонента који по својој војној сили и геостратешком положају може не само да се супротстави већ и да покори Римску републику, што се може запазити на слици број 1.

⁴⁶ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 72.

⁴⁷ Исто, стр. 99.

(Слика 1. Мапа Медитерана 218. прије Христа, Извор: www.vox.com)

„Период средње републике завршио се 146. Године пре Христа уништењем највећег римског империјалног такмаца, Картагине. Након тога је наступила потпуна римска војна надмоћ у медитеранском, хеленизованом античком свету.“⁴⁸ Од велике важности је напоменути да је до борбе са Картагињанима за превласт над Медитераном претходило велики број борби као што су борбе са Самнитима, затим борбе са одметнутим латинским савезницима за поновно уједињење и након свега дошао је на самом крају пред борбу са Картагињанима епирски краљ Пир, који је био позван у помоћ од стране Тарента у борби против Римске републике гдје су Римљани и поред изгубљена два рата у трећем захваљујући добро припремљеној тактици одијели побједу.⁴⁹ На самом крају Римљани захваљујући борбама које су се успјехом завршиле на истоку са Македонијом, кључним војним фактором, и на западу и југу са Картагином, вратили су се поново потпуном савјивању Картагине гдје је „Римска казнена експедиција под командом Сципиона Емилијана, сина Емила Паула – победника над Персејем, опколила је Картагину. Након опсаде Картагина је била заузета на јуриш, спаљена и савњена са

⁴⁸ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 100.

⁴⁹ Николај А. Машкин, *Историја Старог Рима*, Научна књига, Београд, 1985, Покорење Италије од стране Рима и борба са Пиром.

земљом, а становништво продато у ропство. Рим је на тај начин од хегемона прерастао у једину, праву империјалну силу у целом тадашњем античком Средоземљу.“⁵⁰

5.2 Настанак империје Сједињених Америчких Држава

Посматрајући ток историјских дешавања са друге стране океана, да се уочити да функција империјалног раста најдоминантнија је у периоду у ком се развила и Римска република, дакле неки средњи период или период зрелости. Догађаји који су кључни чиниоци развоја Сједињених Америчких Држава у империјалну силу представљају се у односу на римску империју у нешто другачијем светлу, али узевши у обзир финалне консеквенце закључује се да се дошло до једнаког остварења, империје. Разлика се уочава у акцентовану процесне поставке проблематике и трзавица више на унутрашњем него ли на спољном плану док римску републику је пратио један вид проблематике која је долазила умногоме од спољног фактора. Догађај након когпрема мишљењу истраживачанаступа Амерички ангажман у стварању империјалне силе јесте 'Амерички грађански рат'. Неки од кључних разлога за почетак једног од најкрвавијих грађанских ратова наводи Хенри Бемфорд у својој књизи: „Главни разлог за сецесију, према званичним изјавама представника јужних држава, био је у томе што је Север повредио права јужњака искључујући их са територија, одбијајући да им враћа њихове одбегле робове и угрожавајући постојање ропства као таквог.“⁵¹ Овај догађај се читава тако што је рат донео пропаст аграрној економији на Југу, а индустријски Север се услед појачаних ратних напора додатно развио. Овим се да увидјети и поред свих жртава које је донио овај унутрашњи сукоб који је уједно и нешто најтеже из ратне перцепције посматрано, са друге стране имамо и напредак једног дијела земље у војној и другој индустрији и сам догађај се може посматрати као иницијална каписла тога. На унутрашњем плану у наредном следу догађаја, Сједињене државе су пратиле у јужним државама побуне против републиканских власти и војне управе, затим народњачки покрети уперени против крупних капиталиста као и побуне фармера,

⁵⁰ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 106.

⁵¹ Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985, стр. 370.

економска криза из 1893. познатија као „паника 1893“ и остали догађаји.⁵² Моменат у ком Сједињене Америчке Државе наступају експанзионистички на спољнополитичком плану јесте онда када је неопходно пронаћи свеже тржиште капитала, па сходно томе се залажу за слободнотржишну политику отворених врата у односу са Кином, у Латинској Америци отворено интервенишу конкретно на територијама Венецуеле и Гијане. Недуго након ових догађаја наступио је сукоб са Шпанијом везано за успостављање покровитељства над Кубом као и окупација Филипина, да би се добар дио интервенција привео пред почетак Првог светског рата интервенцијама у Никарагви као и контроли Панамског канала и мијешања у унутрашњу политику услед револуције у Мексику.⁵³ Америчко учешће у Првом светском рату на страни сила Антанте и њихов колективни успјех за који се Америка показала као неопходан чинилац, показало се као прилика да се Сједињене Државе у међуратном периоду појаве као економска и светска сила. Избијање Другог светског рата је нови подстрек за Сједињене Државе на плану учешћа у одлучивању судбине свијета и она се у томе дала у потпуности тиме што је све своје војне и индустријске капацитете уложила у нови рат и са својим савезницима поново изашла као побједник. „Услед потпуне исцрпљености и девастираности свих других великих сила учесница Другог светског рата, а снажног јачања и практичне нетакнутости својих привредних и војних капацитета – САД су из другог полувремена светског сукоба изашле као доминантна светска суперсила.“⁵⁴

6. ИНСТИТУЦИЈЕ ДРЖАВНОГ УРЕЂЕЊА

Као добар увод у тему сличности и карактеристика војне организације, било би неопходно детаљније појашњење о институцијама политичког апарата којима су делегиране надлежности управљања војском и осталим сегментима државног система који имају међусобно комплементарну улогу. Начин уређења државног апарата Римске империје пратила је извесна модификација кроз вријеме и промјену политичког поретка,

⁵² Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985.

⁵³ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 112-113.

⁵⁴ Исто, стр. 116.

углавном се радило о проширивању надлежности редовним магистратима или укидању магистрата који су по својој функцији постали сувишни. Амерички државнички апарат није трпио нарочите промјене током историје када је у питању трофункционални систем подјеле власти који је настао услед тежње оснивача да помири све три функције и начини баланс међу њима. Оно што је важно напоменути јесте то да у презентацији начина формулације државничких функција није потребно стављати акценат нити тражити некакве сличности већ је просто важно објаснити моделе функционисања истих.

6.1 Римски модел

Неке од основних конституенти римског владалачког система јесу: владар који се налази на самом челу државе и његова титуларна одредница се мијењала кроз вијекове постојања империје од краља преко конзула и принцепса цара до цара у тетрархијском систему владавине, затим важан консултант владара а касније и кључни фактор у доношењу свих важних одлука сенат и скупштине којих је било више и које су своју форму мијењале у односу на чланове који су је сачињавали. За првобитни систем који припада Периоду краљева, по форми и садржају надлежности грана власти, могло би се рећи да подсећа на један савремен модел власти. Улога краља (*rex*) у једној таквој организацији била је доста захтјевна по обиму надлежности које је исти спроводио, а то се односило на управу над војском односно командовањем, врховни свештеник и судија. Следећи орган који биљежи присуство у заједници јесте сенат са својом функцијом помоћи владару у виду саветовања и давања сагласности на одлуке скупштине које су постсагласно ступале на снагу. Формално посматрано највиши орган власти у краљевском риму представљала је скупштина, познатија као куријатска скупштина. Надлежности на које је била упућена скупштина односиле су се на најважнија питања, одлучивање о рату и миру, о избору краља, о подјели освојене земље и пријему странаца у заједницу. Куријатску скупштину сачињавали су пунољетни мушкарци у чије име су представници сваке од курија изјашњавали о предлозима и усвајали предлог по систему већине.⁵⁵ Каснији период који је обиљежен републиканским уређењем, представио је више врста скупштине (комиција)

⁵⁵ Мирослав Милошевић, *Римско право*, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 2015, стр. 29.

које су по намјени и саставу биле различито уређене. Сходно томе, познате су биле три врсте комиција, а то су: куријатска, центуријатска и трибутска комиција. Куријатска, горе поменута скупштина, минимизирала је своје надлежности и свела их на састављање тестамената, усыновљење и давање навиших власти. Политичка реформа која је била заоденута у војно рухо и имовински статус изњедрила је нову форму скупштине под називом центуријатска скупштина. Одлуке донесене у оваквом дому имале су снагу закона на почетку, док доцније њени домети су досезали до питања рата и мира. Одлуке које су доношене и имале снагу закона пренијете су са центуријатских на трибутске комиције. Трибутске комиције по првобитном изгледу биле су једна врста плебејског заступништва, док касније на ову скупштину су пренијете дужности избора нижих магистрата да би напослетку одлуке њихове као што је већ наведено имале снагу закона. На челу републике су се налазила два конзула које је постављала центуријатска скупштина и изван Рима су имали неограничену власт. Сенат је било тијело састављено од бивших магистрата чији је позив, по могућностима, далеко превазишао све друге институционалне субјекте у виду његовог бављења формалистички посматрано саветодавним послом, док у стварности ти савети су фактички имали снагу одлука у широком дијапазону политичког живота, између осталог и уско везано овој теми, безбедности унутрашњој и спољној политици.⁵⁶ У времену када Рим од републиканског уређења прелази у једну другу наводну републику, а заправо стварна форма политичког уређења јесте била царство, принцепс онај који је 'први међу грађанима' ствара бифункционалну улогу владара тиме што преузима на себе највишу војну и трибунску власт. Уз владара једини релевантан институционални субјект јесте сенат, који преузима од народне скупштине инструмент доношења закона и тиме се представља као законодавна власт као и улогу судске власти.⁵⁷ На самом крају своје државно – хомогене егзистенције Римско царство преузима један нови облик који се читава у владавини међу четворицом владара, тзв. тетрархија. Период се назива другачије доминатом, што се односи на пуноћу владарског звања, који је био у правом смислу ријечи монарх и који је имао апсолутистичку улогу која се дијелила на четворицу владара, два августа и два

⁵⁶ Николај А. Машкин, *Историја Старог Рима*, Научна књига, Београд, 1985, Државни поредак Рима на почетку трећег века.

⁵⁷ Исто, стр. 314-315.

цезара. Сенат је у овом периоду доживио губитак свог негдашњег утицаја, док су чланови сталешки посматрано успјели да се задрже на врху.⁵⁸

6.2 Институције Сједињених Америчких Држава

У нешто другачијој, по приликама модерности и својом детерминисаношћу у односу на стари Рим, на историјској позорници егзистирала је институционална поставка Сједињених Држава у виду три гране власти које су међу собом успостављале контролу и равнотежу. Гране власти и тијела која сачињавају исте јесу извршна која се приписује председнику државе са својим кабинетом, судска грана власти са свим судовима и на свим нивоима и последња легислативна грана власти односно парламент који наступа у дводомној форми гдје једну скупштину чини сенат а другу представнички дом. Сходно постојању највишег правног акта – устава, као документа који нуди прегледан и јасан положај и ингеренције грана власти у политичком систему, утолико ће простије бити представити их. Конгрес као легислативна грана власти функционише са највећим бројем надлежности из области безбедности које се односе на „11. да објављује рат, да издаје дозволе за хватање непријатељских бродова и доноси прописе о заплени на копну и на мору; 12. да купи и одржава војску, али новац за ту сврх не сме се давати за време дуже од две године; 13. да установљује и одржава морнарицу; 14. да доноси прописе о управљању и организацији сувоземних и поморских снага; 15. да сестара о позивању земаљске одбране ради извршавања закона Сједињених Држава, угушивања устанка и одбијања инвазија; 16. да се стара о организовању, наоружавању и дисциплини земаљске одбране и руковођењу оним њеним деловима који су били употребљени у служби Сједињених Држава, остављајући свакој држави право постављања официра и обучавања земаљске одбране на начин који пропише Конгрес;...”⁵⁹ Ово су само неке од функција уско везаних сфери спољне безбедности и добрим дијелом унутрашње, које је важно напоменути ради даљег разјашњавања чињеница везаних теми овог рада. Као личност која носи репрезентативну улогу и тиме представља државу на међународној политичкој сцени,

⁵⁸ Исто, стр. 486-487.

⁵⁹ Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985, Устав Сједињених Америчких Држава, стр. 771.

предсједник Сједињених Америчких Држава обавља и функцију из надлежности која се односи на област безбједности и тиме му се уставом одређује да је председник врховни заповедник војске и ратне морнарице Сједињених Држава и земаљске одбране појединих држава кад буде позвана на активну службу Сједињених Држава; он може користити своје право да захтева писмено мишљење од старешине сваког управног ресора о сваком предмету који се односи на послове његове надлежности; такође има право на одлагање извршења казни и помиловање за кривична дјела против Сједињених Држава, сем у случајевима кривичног гоњења.⁶⁰ Осим овог директног упућивања предсједника на своје надлежности, такође у даљем тексту устава Сједињених Држава који испуњавају накнадни амандмани постоје дјелови међу њима који се баве питањем безбедности. Један од таквих амандмана јесте добро организована земаљска одбрана потребна за безбедност слободне државе, не сме се кршити право народа да држи и носи оружје. Важно је поменути то да и поред великог броја де јуре овлашћења конгреса ипак улога предсједника Сједињених Држава *де факто* има на неки начин крупнији значај за државу. Концентрације велике моћи у рукама једног човјека се огледа у томе што располаже изузетном финансијском моћи и често могућношћу самовољног доношења одлука. У дјелу *Савремене демократије* професора Вучине Васовића наилазимо на констатацију да нарочито крајем двадесетог вијека смо имали прилику да примијетимо једно такозвано инфантилно понашање праћено препотенцијом, нарцисоидношћу и хазардерством а све уперено на преваспитавање малих незрелих држава.⁶¹

7. ВОЈСКА КАО НОСЕЋИ СТУБ ДРЖАВЕ

Веома је важно истаћи какву и колико битну улогу има војна сила једне државе, који су то доприноси једног тако устројеног система који по својим одликама умногоме се да представити као један систем у систему, не по некој својој инокосности већ по томе колико је затворен и прекривен велом тајности. Суверенитет, територијална цјеловитост и независност једног политичког система у заштитничким рукама је војне силе, која се неће задржати само на оним уобичајеним пријетњама које долазе од споља ка унутра већ свој

⁶⁰ Исто, стр. 773.

⁶¹ Вучина Васовић, *Савремене демократије*, Том 1, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 201.

ангажман пласира и унутар саме државе и домаћих пријетњи по три стуба државности. Онда када унутрашње пријетње нису више конспиративне или је тако нешто било узрок крупним последицама у виду немира, побуна и револуција, и када таква пријетња по уставни поредак преврши могућности унутрашњих безбједносних органа на сцену ступа војна сила са свим средствима која су на располагању у сврху потпуног гушења побуњеничких активности. Да би се војска посматрала као темељ заштите једне државе неопходно је разумјети то да један такав апарат изискује велика финансијска улагања која ће дати допринос њеном осавремењавању и сваком другом напретку. Овај процес би се могао посматрати, у виду инпута информатичким жаргоном речено, као један од кључних чиниоца стварања стабилне и напредне војне организације, да би се као крајњи исход добио војни одговор на све могуће изазове, ризике и пријетње. Дакле цјелокупан војни апарат могао би се посматрати на таквој врсти релације финансијског улагања и искоришћавања војног потенцијала као одговора на сваки спољашњи напад, односно очувања три чиниоца државности.

Посматрајући Римску војску могло би се рећи да прва финансијска политика и прва улагања су започета реформом војске коју је спровео Сервије Тулије, један од седам Римских краљева. Оно што запада за око јесте то да сву обавезу око, улагања и прибављања неопходних војних средстава, Сервије је делегирао Римском народу у складу са имовинским цензом. Вјероватно услијед нужне потребе за усавршавањем војске, он је слободне становнике града подијелио у пет имовинских класа (*classis*). Припадници сваке од ових класа имали су обавезу да обезбиједе опрему за одређени број центурија (јединица од сто војника). Центурија је било укупно 193: прва класа, којој су припадали најбогатији, давала је више од половине тог броја (80 центурија тешке пешадије и 18 центурија коњице). Као накнаду за ово оптерећење добили су, већ од Сервија или нешто касније, одлучујући политички утицај... Да би овај систем могао да се примјени, Сервије је увео ценз (*census*) – периодични попис становништва уз процену имовине. Стотинак година касније за такве послове биће задужен функционер под називом – цензор.⁶² Као што смо већ видјели у књизи Александра Гајића, империје морају поседовати војне ресурсе који премашују своје такмаце и посједују надмоћ у односу на друге – у другом случају они

⁶² Мирослав Милошевић, *Римско право*, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 2015, стр. 31-32.

пропадају – и ти ресурси се концентришу на врховно заповједништво. У Риму је ова врста концентracије означавала контролу моћи, чија употреба је савладавала сваку врсту отпора непријатељског.⁶³ Мисао Цека Снајдера могло би се рећи надовезујућа је на претходну јер иде корак даље и објашњава да освајање повећава моћ, према овом виђењу, пошто оно доноси ресурсе, једнако људске и материјалне који се могу користити у даљем такмичењу са другим великим силама.⁶⁴ У неком даљем току историјског развоја и улагања у војну силу, припадницима исте се нудила прилика да за сваки подухват буду награђивани и унапређивани у оквиру службе, такође правило које се односило на самофинансирање у погледу војне опреме се промијенило и трошкове је почела сносити држава. Све ове промјене, уз улогу професионалног војника који прима плату и уз отпуст из војске гдје добија један вид отпремнине у земљи за шеснаест година службовања, увео је Гај Марије.⁶⁵ Док је Септимије Север својим наследницима често говорио: „Слажите се, богато плаћајте војнике, а за остало се не брините.“⁶⁶ Од свега до сад поменутог мора се поменути и то да држава која се простирала на око шест и по милиона километара квадратних захтјевала је ради свог опстанка веома сложен и за то вријеме ненадмашив број војника у својој служби. Овакав пример распрострањености и поступног улагања а на крају постизања врхунске форме војног апарата досегле су у модерном времену једино Сједињене Америчке Државе.

Војска као гарант државности и поретка у Старом Риму, извесно је то и доказала у више наврата гдје се и показао несаломиви дух патриотизма и изузетна храброст. За разлику од војске Сједињених Држава овакви изазови су Римску војску често окупирали и перманентно су морали будно мотрити на све оне народе и савезе који су им били у непосредној близини. Један од првих примјера те врсте угрожавања која се испољила највећим могућим интензитетом јесте био сукоб са блиским сусједом, Картагином. Могло би се рећи да сви ратови који су претходили рату са Картагином, другачије назван 'Пунски ратови', ни приближно нису били пресудног карактера по Римску државност и толики

⁶³ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 49.

⁶⁴ Snyder Jack, *Myths of Empires: Domestic Policy and International Ambitions*, Cornell University Press, London, 1991, стр. 3

⁶⁵ Николај А. Машкин, *Историја Старог Рима*, Научна књига, Београд, 1985, Маријева војна реформа.

⁶⁶ Исто, стр. 464

испит војсци као борба са Картагињанима која се такоређи одвијала у триетапном рату. Рат са Картагињанима довео је Римску државу у толико неповољан положај да су морали да направе и усаврше потпуно нови вид војске који је подразумевао способност ратовања на мору. Стварање морнарице захтијевало је доста времена, труда и финансијских средстава, али се на крају показало као итекако исплатив пројекат сходно заузимању стратешки важних тачака као што су Сицилија, Сарднији и Корзика. Други Пунски рат са собом донио је потпуну девастацију и урушавање на обје стране, и једна и друга сила су биле доведене до ивице опстанка. Рим је спас пронашао у тактици да фокус борбе пренесе на територију самог нападача, такав план био је једини могући услед чињенице да је војска Картагињана у обручу на територији Рима и Италије, а да Римска војска нема довољно снаге да савлада једног таквог непријатеља коме је једина алтернатива борба до смрти. Сукоб се окончао 202. године прије Христа у битки код Заме, гдје је Сципион римски војсковођа успио да прегрупише своје редове и припреми их за одлучан сукоб и тиме оконча сукоб са Ханибалом и Картагином.⁶⁷

Слика 1 Ханибалов напад на Рим (Извор: www.vox.com)

Са друге стране потреба Сједињених Америчких Држава за озбиљним војним организовањем као да је дошла у најгорем могућем тренутку. Онда када је изражена жеља међу добрим дијелом Американаца за осамостаљивањем и одвајањем од краљевске круне

⁶⁷ Николај А. Машкин, *Историја Старог Рима*, Научна књига, Београд, 1985, Пунски ратови.

војска је била у рудиментарним фазама развоја. Финансије које су се показале као и увијек један од кључних фактора за ратовање, биле су један од главних и тешко премостивих проблема што се читавало у недостатку новца који се наметао Конгресу. Конгрес је финансијски обезбјеђивао ратне подухвате помоћу унутрашњих зајмова, задуживања, непосредних реквизиција по државама у новцу и материјалу и зајмова од Француске, Шпаније и Холандије. Међутим несташница новца онемогућавала је Американце да сакупе и држе неку већу стајаћу војску. Војници су примали плату само у безвриједном папирном новцу; а после 1780. године многи од њих заправо, нису примали никакву плату. Још више је обесхрабривао недостатак најнепходнијих средстава и опреме. Захваљујући француској помоћи, армија је успијевала довољно да сакупи оружја и муниције, али готово увијек је била у дефициту са храном и одећом.⁶⁸ На овај начин би се могли приказати зачеци првобитних покушаја организовања војних формација који су се са успјехом завршили. Након успјешног стицања независности и даљег територијалног продирања на запад Сједињене Државе је паралелно са овим пратила и веома рапидна демографска експанзија што је омогућавало привредни развој и отварање нове сфере привреде – индустрије. Ели Витни проналазач машине за чишћење памука није се зауставио на идејним решењима у виду машина у текстилној индустрији већ је начинио и план масовне производње оружја што је умногоме доприњело доступности оружја цјелокупном становништву као и војсци. Капитал који је уложен у америчку индустрију износио је у почетку неких 50.000.000,00 долара док касније тај број је порастао на око 500 милиона.⁶⁹ Током Грађанског рата показало се да је огромна количина новца штампана у сврхе финансирања војне индустрије. На страни конфедерације је у систем убачена милијарда долара само од владе конфедерације док и друге државе су штапале и стављале у оптицај огромне количине новца који је доживио хиперинфлацију. На сјеверу је нешто другачија ситуација била, гдје се осим штампања и упумпавања великих количина новца (око 3 милијарде, плус порези на приходе) била заступљена и продаја ратних обвезница.⁷⁰ Два светска рата као да су била добар замајак војној економији и индустрији за инвестиције и улагања, који су досегли у тадашњем тренутку када Сједињене Државе улазе у Други светски рат цифре од 300 милијарди долара. Вриједност улагања у војни сектор за разлику од првог светског рата

⁶⁸ Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985, стр. 132.

⁶⁹ Исто, стр. 245.

⁷⁰ Исто.

била је увећана за неких десетину пута. Оволики улагачки квантитет не само да се одразио на плаћање и основно опремање војника већ и на војну индустрију, која је овим подстрецима у великој мјери развила и друге видове војске осим копнених снага, као што су морнарица и ваздухопловне снаге. Један од кључних извора финансирања војне организације је био као и у старом Риму опорезивање становништва.⁷¹ Оваква експоненцијална крива финансијског раста у сфери војне организације непрестана је до данашњих дана, што говори да су: „у 2019. години Сједињене Државе потрошиле су око 718,69 милијарди америчких долара на своју војску. Ова цифра је смањење у односу на 2010. годину, када је америчка војна потрошња износила 849,87 милијарди америчких долара. Војна потрошња у Сједињеним Државама део је националног буџета Министарства одбране. Овај буџет намењен је за четири рода војске Сједињених Држава и користи се за све, од плата, обука, развоја нових војних технологија и нових авиона и наоружања.“⁷² Период испита државне истрајности Сједињених Држава по моменту досезања највише тачке угрожености, могао би се пресликати на Пунске ратове који су задесили Римску државу. Блиско сусједство, западни аграрни експанзионизам, поморске блокаде и насилне мобилизације у виду Британске империје било је за један дио Американаца нетрпељиво. Сходно томе у узаврелој атмосфери изгласавања ступања у рат, одлука је једва донешена уз велика негодовања земаља Нове Енглеске и уз велике пропусте у војно организационом погледу као и цјелокупном финансирању рата, и поред свега Сједињене Државе у том тренутку ступају у рат познатији као Рат из 1812 године. Први ратни подухвати на путу према Канади били су обиљежени озбиљним неуспјесима, и од идеје о територијалној доминацији су их као такви и одвратили док на мору уз већа улагања труда него ли у копненим биткама нису успјевали такође успоставити било какву доминацију. Све ово је довело до тога да се Британској војсци указала прилика за озбиљнију офанзиву на Њујорк и Вашингтон. „Британске експедиционе снаге су у свом походу спалиле и јавне зграде у Вашингтону, изазвавши озбиљну финансијску панику.“⁷³ Ипак ратна срећа се нашла у једном тренутку на страни американаца, успјевши да одбране Балтимор а недуго након тога поред потписаног примирја борбе су се водиле око Њу

⁷¹ Исто.

⁷² <https://www.statista.com/statistics/272473/us-military-spending-from-2000-to-2012/>

⁷³ Филип Џенкинс, *Историја Сједињених Држава*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 74.

Орлеанса у којима су Сједињене Државе изашле као побједник.⁷⁴ Опште узевши утисак након окончаних ратних сукоба изгледао је као да „Сједињене Државе су изашле из рата с потврђеном независношћу и новим осећајем патриотизма и самопоуздања.“⁷⁵ Слика број 3 представља једну од борби за Њу Орлеанс из 1815 године.⁷⁶

(Слика 3 Одбијање напада на Њу Орлеанс)

8. КАРАКТЕРИСТИКЕ ВОЈНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

О каквим се поређењима између Америке и Рима – барем када се ради о најеминентнијим ауторима – најчешће јављале? У првим послехладноратовским годинама најдоминантније аналогije јесу о војној надмоћи и паралелама између 'Pax Romana' и 'Pax Americana'. Оне се дају примијетити код стручњака као што су Баћевић, Малеби, Икенбери, Коен, Едвард Литвак и Ричард Фалк. Џозеф Нај је још тих раних деведесетих година употребљавао перципиране сличности о империјалној надмоћи као упозорење да се не ради о трајном стању, пошто нас историја учи пропасти Римске империје. Нај је такође паралеле са Римом употребљавао да истакне како тренутно преовлађујућа моћ једне велике силе није у стању да наметне своје циљеве широм света, а нарочито у глобалном информатичком добу. Временом, веома забринута тумачења која се тичу

⁷⁴ Исто, 74-75.

⁷⁵ Исто, 75.

⁷⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/War_of_1812

опадања моћи и пропасти империје постају све уочљивија.⁷⁷ Велика временска дистанца коју прати различитост у погледу технолошког, техничког па чак и мисаоно – идејног аспекта је нешто што чини уочљиву различитост између Америке и Рима, међутим то није довољна препрека да се уоче неке конкретне чињенице које егзистирају као упоредне у различитом временском добу. Без обзира на ову врсту диференцијације, у историјској перспективи с политичке, економске и војне тачке гледишта и једна и друга држава су се начиниле империјама у датом моменту и то их непобитно чини панданом, не помињући нарочиту симболику у називима институција државним симболима и појединим историјским догађајима који могло би се рећи су идентични. Иако такмаци нису били једнаки овим двјема империјама, подносиле су и једна и друга једнаку спољну угроженост која је досегла свој степен ескалације у Риму на врхунцу њихове моћи, што према неким истраживачима може бити судбина и Сједињених Америчких Држава. „Попут њихових предака, Американци су од класика извлачили осећање свог идентитета и сврхе које их је, у заједничкој борби, спајало са њиховим прецима.“⁷⁸

8.1 Начини организовања војске

Посматрајући почетке војног организовања и устројавања Римске војске, могао би се извести закључак о улагању у војску као извесном продукту нужне одбране који се даље наметао као императив који је било неопходно задовољити услед жеље за моћи и империјализацијом државе. Прва озбиљнија организовања војске приписана су једном од седам Римских краљева, Сервију Тулију. Сервије је према имовинском статусу свог становништва одредио начине улагања у војно организационе јединице односно центурије којих је било пет, од тога 80 центурија тешке пешадије и 18 центурија коњице.⁷⁹ Слично овом начину организовања се наставило до трећег вијека прије Христа када су мобилизацију војске вршили конзули као врховни команданти, који су војску попуњавали на основу цензорских спискова. Један од основних војних јединица римске војске била је

⁷⁷ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 13.

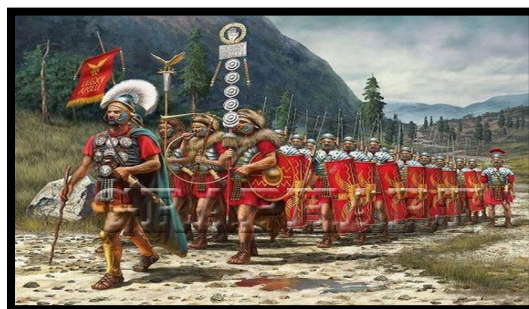
⁷⁸ Richard Carl, *The Founders and The Classics: Greece, Rome and the American Enlightenment*, Harvard University Press, Harvard, 1995, стр. 12.

⁷⁹ Мирослав Милошевић, *Римско право*, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 2015.

легија, која се састојала обично од 4500 људи, од којих 3000 тешко наоружаних пешака, 300 коњаника и 1200 лако наоружаних. Тешко наоружана пејшадија дијелила се у три групације: најмлађи су се звали хастати (hastati од hasta – копље), људи средње старости – принципи (principes) а најстарији по годинама – триарији (triarii). Хастата и принципа било је у легији по 1200, а триарија – 600... Виши команданти у војсци били су војни трибуни, које су у прво време именовали конзули, а затим их бирала народна скупштина.⁸⁰ Овакав начин организације било је нешто што је употпуњавало и реорганизовало претходни начин устројства. Осим формалног организовања, веома важан сегмент војске јесте њено кондиционирање и постизање изузетне тјелесне форме, која се да мјерити чак са данашњим плановим обуке Америчких војника. Неке од тих тјеловјежби односиле су се на то да су их навикавали да ходају стројевим кораком, другим ријечима пјешачили су двадесет миља за пет сати, а каткад и двадест пет. Током ових усиљених маршева, морали носити терет од шездесет фунти. Тјерали су их да трче и скачу у пуној ратној опреми: у вежбама су користили много теже мачеве, копља, стреле него уобичајено наоружање које су користили у правим војним походима, и та вјежбања су била стална.⁸¹ (На слици број 4 представљен је спринт на узбрдици под оптерећењем као дио обуке у војсци САД у оквиру Маринског корпуса, док на слици 5 осликан је уобичајени марш Римских легионара.⁸²

(Слика 4)

(Слика 5)

⁸⁰ Николај А. Машкин, *Историја Старог Рима*, Научна књига, Београд, 1985, 113-114.

⁸¹ Монтескје, *Разматрања о узроцима величине Римљана и њихове пропасти*, Утопија, Београд, 2004, стр. 14.

⁸² Извори: <https://www.health.mil/News/Articles/2019/04/01/Update-Exertional-Rhabdomyolysis><https://mystudentvoices.com/build-a-physical-foundation-like-the-roman-army-7970105f6e30>

Са друге стране Америчка војска иницијални потез ка окупљању и озбиљнијем формирању начинила је након засједања Другог Континенталног Конгреса који је одржан 1775. године пред избијање Америчке револуције. Конгрес је на челу са Џорџом Вашингтоном схватајући са коликим капацитетима располажу, радило се о двадесет и двије хиљаде припадника народне милиције око Бостона и у Њујорку око пет хиљада припадника, одлучио на Вашингтонов захтјев да организује редовне снаге које би се тактички и стратешки усагласиле. Овакав потез био је нешто што су становници тадашњих колонија искористили као прави моменат за револуционарно – ослободилачку акцију, која је резултирала Ратом за независност и њеним освајањем као крајњим исходом. Сличност се може пронаћи између побуњених колонија у односу на 'тиранију' британске монархије на једној и римског републиканизма који је свргнуо Тарквинија Охолог, последњег страног владара Рима, на другој страни, било је често поређење.⁸³ Осим опште формалног посматрања стварања војски једне и друге империје и приказивања војно – организационе експанзије, ове двије империје прати једна важна сличност која се огледа у једном партикуларном примјеру. „Када је 1796, након два председничка мандата, Џорџ Вашингтон учинио за своје европске савременике нешто крајње неуобичајено – одбио да се поново кандидује и одступио од власти, стварајући тиме преседан кога ће се придржавати сви потоњи председници САД (изузев Френк Делана Рузвелта), његов гест широм Сједињених Држава сматран је за вид угледања на Цинцината – римског партицијског земљопоседника који је био изабран за диктатора како би спасао Римску републику од напада Еква, а који је, након успешног војевања, вратио диктаторску власт и посветио се скромном земљорадничком животу. И пре овог чина, Вашингтон је у јавности био виђен као човек који се руководи римским републиканским вредностима.“⁸⁴ Сходно претходно наведеном може се закључити да се међу последњим Америчким председницима гаји велики пијатет према ономе што су њихови римски претходници говорили, писали и чинили, нарочито последњем су давали акценат важности и примаран значај, схватајући битност светске доминације у сваком погледу зарад зацртаног циља, Америке као империје.

⁸³ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 28.

⁸⁴ Garry Wills, *Cincinnatus: George Washington and the Enlightenment*, Garden City, New York, 1984, стр. 110.

Даљи напори у тежњама ка усавршавању војске и јединица унутар исте текао је наизглед споро, али се остварио као проверена формула успјеха у једном таквом досезању, које је своје крајње исходиште пронашло у војскама које су провјерено заузеле позицију супер сила односно империја свака у свом времену. До појаве ратних прилика у виду два светска рата Америку је задесио поприлично дуг период мира који је дао прилику за почетак развоја индустрије, технике и демографских прилика. Први светски рат могло би се рећи био је иницијална каписла развоја Америчке армије, оно што је остало запажено јесте да су у почетку најбоље демографски потенцијал у војсци задовољили док свега осталог је недостајало, нарочито тактичке обучености и опремљености.⁸⁵ И док је представа Првог Светског рата остала забиљежена као један лош војни почетак и не нарочито успјешан завршетак, ипак поред тога остао је утисак да је све то било само један добар замајац за оно што је услиједило почетком Другог Светског рата. „Достигнућа америчке индустрије била су заиста готово невероватна. Укупни национални производ повећао се за ништа мање него 125 одсто, тако да је влада до 1944. године могла да троши за ратне потребе већу суму него што је износио укупан национални доходак у било којој мирнодопској години. Сем што су транспортовале другим земљама робу по уговорима о зајму и најму у вредности од 49.000.000.000 долара, углавном у Британију и Русију, Сједињене Државе су створиле морнарицу, копнену војску и ваздухопловство опремљене страховитом ударном снагом, и у исто време водиле два велика рата, један у Европи и други на Пацифику.“⁸⁶ Завршетком Другог Светског рата Америчка војска улази на врата најозбиљније опремљене и тактички усаглашене армије у сва три вида која подразумевају копнене, ваздушне и морнаричке снаге. Један овакав ниво војне организованости Римска империја достиже почетком треће фазе државног устројства – принципата.

8.2 Савршени модел војне организације

⁸⁵

https://search.usa.gov/search?affiliate=www.army.mil&page=2&query=history+of+us+army&sort_by=&utf8=%E2%9C%93

⁸⁶ Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985, стр. 659-660.

Овакав начин посматрања војне организације требао би бити алузија на досезање најбољих форми структурирања војне силе којом се савладава сваки отпор на путу ка империјалној поставци. Један овакав модел којим би се представила војна сила подразумевао би онакво војно уређење какво затичемо у државама које су по свом карактеру империјалне. Овакве одлике Римска војска стекла је још почетком првог вијека после Христа, у тадашњем времену посматрајући једну такву војску у односу на друге, тим компаративним методом лако је било закључити да се ради о једном веома комплексном систему. Наиме састав Римске војске попуњавали су: римске легије, преторијанска гарда, римска коњица, римска морнарица и последњи вид војске била је опсада. Говорити о Римској војсци подразумејавало се говорити о римским легијама које су представљале страх и трепет за све непријатеље Римске државе, за које се сматра да су несумњиво један од кључних фактора брзог ширења територије. Легије Римске империје наступале су у саставу који је бројао око пет хиљада и три стотине људи са све официрима. Сам састав сачињавали су основна јединица грађе контубернијум (шатор) који је сачињен од осам војника, затим центурија која је у саставу имала десет контуберијума, претпоследња организациона јединица се називала кохорта и укључивала је у себе шест центурија да би на крају десет кохорити сачиниле једну легију уз додатних сто двадесет редовно везаних за легију припадника који су се користили најчешће као извиђачи. Преторијанска гарда као један други вид унутар војске представљала је личну гарду владара, чији је био задатак постарати се о његовој безбједности као и чувања трона од свих врста покушаја преврата. Сачињена је била добрим дијелом од пешадије а такође једним дијелом одред је попуњавала и коњица. Коњица као вид унутар Римских трупа веома малу искоришћеност је имала услед стављања на прво мјесто и давања предности пјешадији. Углавном служила је за патролирање и у извиђачке сврхе или у току борби као параван за пробијање легионарских трупа. Римска морнарица је имала своју посебну историјску улогу гдје је свој највећи степен потребности досегла за вријеме Пунских ратова. У тренутку када се одвијао Други Пунски рат, Ханибал нашавши се пред толико снажном и технички усавршеном морнарицом је посегао за ратом на копну. Након савладавања највећег морнаричког такмаца, Римска империја није налазила за сходно за толиким посвећивањем овом виду војске. Опсада као последњи вид војске, у каснијим периодима ратовања за империју показала се као нешто неопходно и од велике важности

за формирање одбране и напада, нарочита улога је била у решавању бедемских препрека легијама.⁸⁷ Све ове видове војске пратила је одлична увјежбаност и међусобна усаглашеност у офанзивним и дефанзивним приликама и то је нешто што ју је чинило изванредном у односу на све тадашње такмаце, овако нешто су након Римске империје у овим размерама наслиједиле неколико вјекова касније једино Сједињене Америчке Државе. Састав оружаних формација Сједињених Америчких Држава се читава у више видова као што су: копнена војска, ратна морнарица, ратно ваздухопловство, марински корпус и обалска стража. Цјелокупан састав копнених војних трупа се огледа у двије кључне компоненте: резервни и активни (Национална гарда) састав. Институционалне и оперативне мисије су нешто што се намеће у оквиру вршења редовних послова при копненом саставу с тим да, институционална мисија покрива сву могућу логистичку подршку везано за набавку опреме, распоређивање снага, обуку и стручно усавршавање, а оперативне мисије подразумевају оперативно тактичка дјеловања кроз оперативну – тактичке формације као што су војске, дивизије, корпуси, батаљони и бригаде. Даља подјела у оквиру Главног штаба копнене војске Сједињених Америчких Држава односи се на команде које се даље дијеле у команду снага копнене војске САД-а, команда копнене војске САД-а за будућност, команда копнене војске САД-а за опрему и команда копнене војске САД-а за обуку и доктрину. Следећа подјела по командама се односи на компоненте служби копнене војске и дијели се на: копнена војска САД-а Африка и јужна Европа, копнена војска САД-а Центар, копнена војска САД-а Европа, копнена војска САД-а Сјевер, копнена војска САД-а Пацифик, копнена војска САД-а Југ, копнена војска САД-а Кибернетичка команда, копнена војска САД-а Команда за ракетну одбрану и свемир и копнена војска САД-а Команда за специјалне операције.⁸⁸ Од велике важности је било приложити приказ схеме команде компоненти службе ради компаративног појашњавања са Римском војском која је такође имала своје базе и сједишта распрострањена широм империје у сврху ефективне контроле и реаговања. Распоред легија широм Римских провинција зарад контроле превелике територије рецепт је преузет од стране Сједињених Држава, иако многи браниоци Америчке империје се не би сложили са овом констатацијом. „Главну тешкоћу заговорницима оваквих теза представљају

⁸⁷ <https://www.unrv.com/military.php#guard>

⁸⁸ <https://www.army.mil/organization/>

чињенице о размештености трупa САД ван њених граница, у базама широм света. Вокер тако износи да САД имају 200 прекоморских база, а Винсино спомиње чак 800 база у 130 држава. Због тога браниоци неимперијалне квалитације америчке моћи често говоре опртераним цифрама везаним за америчко присуство широм света, напомињући да САД имају значајнији обим трупa само у 14 земаља... Више од 80% америчких трупa смештених ван граница налазе се у свега три земље: у Јужној Кореји, Јапану и Немачкој.⁸⁹ Обијема империјама једно је било јасно: неопходна су нам туђа острва и наспрамне обале, али они никада не могу бити индетификовани са нама. Стога су Римљани из својих ванострвских освајања гледали да стварају провинције; које су представљале ништа више од војничке окружне службе, а искоришћавање и судство су се равили тек постепено. Американци су своја присуства на Карибима и Пацифику 'територијама' које су – другачије него на копну – дуго или стално остајале једно државно – правно ништа, а према положају биле подвргнуте министарству унутрашњих послова, морнарице или рата.⁹⁰ Ово је не само примјер стратешког распоређивања трупa на најширем могућем плану већ и то да у оружаним снагама Сједињених Држава акценат на употребу копнене војске се стављао као и у Риму на употребу легија, овај начин окупирања засигурно је усвојен из разлога потпуне доминације над окупираном територијом.

9. УПОТРЕБА ВОЈНЕ СИЛЕ

Разумијевање компаративности међу овим двијема империјама недовољно би било употпуњавати искључиво једном непомичном симболиком која се огледа у институционално – симболичким представама, већ је неопходно додати у прилог томе и активности, нарочитно војне, које су иманентне једним таквим творевинама. Разлози посезања тврдој моћи у многим приликама за империју су један од јасних индикатора да их управо то и чини таквим, историјски посматрано војна сила се поставила као један од

⁸⁹ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 63.

⁹⁰ Бендер Петер, „Америчко и Римско царство“ у *Европа или Америка: о будућности Запада*, Службени лист СЦГ, Београд, 2003, стр. 8.

незаобиланих фактора стварању таквих творевина. У начинима искориштавања војног потенцијала, у самом чину извршења једне такве врсте задатака са све сврхом и намјерама својиммогле би се уочити паралеле које указују на сличност Америчке и Римске империје. Говорити о крајњим циљевима и сврси империјалног војног подухвата, јесте говор о заједничкој особини свих империја које за најмањег садржиоца имају нарцисоидност која је оличена у њиховој умишљености о савршенству и њиховој неопходности зарад истог таковог функционисања свијета, што би представљало један културолошки аспект војног уплива за оне најнепослушније, док мање послушни су бивали кажњавани на један суптилнији начин у виду економских и мирнодопских санкција. Друга компонента империјалне употребе војне силе најчешће се представља као економски разлог и у те сврхе се прибјегава једном војном активизму који има за задатак отимање и црпљење, да ли некад акутно некад хронично, природних и радом створених ресурса који су ту да окријепе империјалну економију и надокнаде потрошене сопствене ресурсе или оне који у уопште недостају.

9.1 Употреба војне силе унутар сопствене државе

Периоди унутрашњих – грађанских немира не могу заобићи ни једну империју, усклађени са сопственим територијалним пространством по интензитету надмашују све друге државе и доносе веома крваве сукобе. Све до момента до ког унутрашње снаге реда сузбијају сукобљавања и немире, до тада проблематика се може посматрати у неким границама у којима држава још увијек има све под контролом, док надилажење безбједносне динамике имаће за даљу импликацију сврставање грађанства у конфротирајуће таборе уз примјесе војног елемента. Нешто такве природе и толиког интензитета задесило је и Америчку и Римску империју из чега су резултирали наставци даљњег империјалног успијања. Грађански рат у Америци није прошао неопажено а да није тумачен из перспективе грађанског рата у старом Риму и представљан на начин да «Бројни Американци на самом Северу били су забринуте да ће плутократија у потпуности искористити грађански рат да би уништила предратну републику. Они су ову ситуацију видели сличну оној у случају Савезничког рата (грађанског рата између Рима и његових италских савезника) када је Римска република прво пала у руке безобзирном диктатору

Корнелију Сули, а потом и у руке два тријумвирата и, на крају, завршила у загрљају Октавијана Августа, првог римског цара.» Разлози за избијање немира унутар Сједињених Држава изгледали су заиста као нешто што не подлијеже било каквој корекцији и што свој јединствен пут трасира искључиво ка рату. „Показало се да је расцеп између северњачког и јужњачког крила непоправљив. Делегати из држава памука захтевали су политички програм који би одбацивао народни суверенитет и позвао на заштиту ропства федералним законом на свим територијама; а кад су Дагласове присталице одбиле да се са овим сложе, многи јужњаци су напустили скуп.“⁹¹ Овакав поступак је био очити знак продубљивања проблематике конфротирања који је достигао свој зенит у започињању ратних сукобаод стране Конфедерације на шта је вођа сјеверњачке Уније Абрахам Линколн одговорио регрутовањем великог броја људства. Размјере ратних сукоба су биле поприличне и стајао је обије сукобљене стране око 600 хиљада живота, Унија је у односу на Конфедерацију показала супериорност по борју војника и опремљеношћу што је резултирало у неком крајњем исходу и побједом Сјевера над Југом.⁹² Након Америчког грађанског рата Линколн је посматран као један од најспособнијих америчких лидера, који је укинуо ропство и извршио велики број реформи унутар државе и оно што је био његов кључни циљ, успио је да сачува јединствену државу.

Са друге стране грађански рату у Риму отпочет је Цезаровим преласком ријеке Рубикон и напад је био уперен према Помпејевој војсци која се није надала његовом доласку. „Цезар је своју акцију мотивисао осветом за гажење права народних трибуна, покушавајући самим тим да одговорност за рат баци на своје непријатеље.“⁹³ Интересантно је да се сукоби нису одвијали на Апенинском полуострву већ су прилике налагале ратовање на просторима Шпаније и Грчке, гдје је Помпеј у тијесној трци однио пораз и склонио се у Египат код свог савезника Птоломеја од кога је истог момента искрцавши се на обалу пострадао. Из свега овога, на крају је Цезарова личност изашла као једини претендент на врховну власт, не само да га је побједа у грађанском рату за то квалификовала већ и његови велики војни успјеси које је постигао у годинама прије

⁹¹Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985, стр. 367

⁹² Исто, стр. 373.

⁹³ Николај А. Машкин, *Историја Старог Рима*, Научна књига, Београд, 1985, стр. 269

Грађанског рата и након тога, сматра се једним од најбрилијантнијих политичара и војсковођа.⁹⁴

9.2 Спољне активности

„Империја намеће сопствену моћ ширењем утицаја према својој спољашности на различите начине: освајањем, претњом, придобијањем, или другим видовима стављања под политичку контролу спољашњег простора и народа које је на њему настањен. Историјска сазнања нам недвосмислено указују на то да је већина империја настала као последица војне експанзије моћних држава које су себи потчиниле околне политичке творевине и придружиле их сопственој широј политичкој заједници.“⁹⁵ Шира политичка заједница, у овом случају Америчке и Римске империје, из претходног навода је нешто што у сопствене политичке оквире врши инклузију других држава, традиција, култура некада помоћу меке моћи кроз наметање сопствене културе и економском политиком, а некада употребом тврде моћи односно војне силе. Дефинитивно је да су ове двије империје једне од светских сила које су у највећем броју пута посезали за војном силом зарад личног мотива. Заиста на први поглед изгледа нелогично и парадоксално, но аргументи о неимперијалној већ хегемонској природи америчке спољне политике у 20. и 21. веку готово потпуно се аналошки уклапају са спољном политиком из средње и позне фазе Римске републике... Пратећи од времена побједе над суседним Вејима (398. пре Христа) па све до ратова са грчким колонијама на Апенинском полуострву, Рим се проширио по свом унутрашњем судбински предодређеном простору... Након ратова са Пиром, Рим је наступио хегемонски на широј међународној сцени оног времена. Тако је, штитећи градове на југу Италије и Сицилији, ушао у Пунске ратове са Картагином, што је довело до израстања у свјетску силу. Трећи пунски рат и освајање Хеладе (уништењем Македоније 168. године пре Христа) био је моменат када се успјела успоставити потпуна хегемонија која је – поступно и испрва недобровољно, уз много унутрашњег опирања томе – прерасла у империју. Након Илирика и целе Шпаније, Рим ће заузети Малу Азију и Сирију, а на крају прекоалпску Галију и Египат. Моменат када све претвара у сопствене

⁹⁴ Исто, стр. 279

⁹⁵ Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019, стр. 5

провинције, узроковаће нестанак републике и Рим ће постати царство... Када се Рим са западне стране античке медитеранске цивилизације постепено умијешао у унутрашње односе између хеленистичких сила, успио је себе позиционирати као балансера цјелокупних односа сусједних држава. Рим је то чинио превентивно, како би заштитио себе, а тек после, када заузима доминантну позицију, он је то радио са намером да се наметне као прави хегемон, бранилац и заштитник успостављене равнотеже.⁹⁶ Са друге стране историја ратовања Сједињених Америчких Држава започела је на Америчком континенту сукобима са Индијанским племенима, да би се наставила путем ка ослобођењу од Британске власти и ширењем ка западу. Један аод првих Америчких интервенција се десила на просторима Латинске Америке и схватао се некада као заштита од Европљана а некада као позив домицилног становништва у сврху јачања веза са сјеверно-америчким дијелом копна. Након ових ратова услиједили су ратови и за Кубу која је преотимана Шпанцима, као и рат за независност Филипина који је био први интервенционизам на Пацифику. Након ових ратова услиједила су два светска рата из којих је Америка изашла као светски хегемон па чак и више од тога, као империја. Наредни ратови који су услиједили након Другог Светског рата били су: Корејски рат (1950-1953), инвазија у Заливу Свиња(1961), Вијетнамски рат (1961-1973), Доминиканска Република (1965), Либан (1982-1984), Гренада (1983), Панама (1989), Заливски рат (1991), Сомалија (1993),... све до нелегалног бомбардовања СР Југославије, Авганистана и Ирака.⁹⁷ Оно што везује и чини истим војни активизам ове двије империје јесте неоправдано стицање богатства исцрпљујући туђе ресурсе и приморавајући потлачене на чињење свих врста уступака империјалним силама.

⁹⁶ Исто, стр. 67-68.

⁹⁷ Информације о војним интервенцијама, доста штуре, могу се ипак пронаћи на средствима информисања, приказане без анализе: <https://www.infoplease.com/us/military/military-conflicts-us-history#ixzz2dxmI1WFL> приступљено 24. 05. 2021. 12:15; vreme.co/cms/view.php?id=983679

10. ЗАКЉУЧАК

У настојању да се дође до појма империје, често долази до асоцијативног низа који се намеће из историје и савремености; империја се разуме и доживљава двојачко: као принцип и као конкретан пример. За успостављање појма империје са свим државно правним елементима и за њено функционисање, истрајавање, али и за њен културни и цивилизацијски зенит, најчешће се као пример узима Римска империја. Временом тај пример који је много пута послужио као модел, постао је својевремени принцип који умногоме осликава основне елементе империје као такве. Компарација историјске империје, са свим елементима који чине њено устројство са империјом из садашњости, добра је прилика за осветљавање основних начела владања и ширења моћи. Но, поред свих сличности које су несумњиве, јављају се и извесне разлике. Наиме, све оно што се као систем понавља, „упија“ и све оно што се у међувремену јављало. Стога, може се говорити о принципу који је у основи исти, али и о варијацијама, о другим утицајима и другачијим цивилизацијским околностима које за појам империје нису од малог значаја.

Поред истицања војне и политичке моћи, постоје и други облици ширења утицаја. Премда за ову прилику није од прворазредног значаја, један другачији, шири поглед, укључио би и културне и психолошке утицаје и моделе освајања. Ерих Фром је у другој половини прошлог века нешто од овога имао на уму кад је писао о „невидљивом ропству“, а могли бисмо исту ту тему проширити и на утицај који неосетно долази до изражаја. Трагове свега овога, на примеру Сједињених Америчких Држава можемо посматрати нарочито у периоду Хладног рата и, када у питању земље у транзицији – у оквиру тог периода.

Облици ратовања непрестано се мењају, а снага и слабости империјалних земаља тесно су повезани са променама. На примеру Римске империје видимо културни утицај, али и слабост да се одговори на изазове неких културно-религијских творевина, као што је Хришћанство.

Тај пример показао је у свакој другој прилици да империја мора бити спремна на прихватање оних појава које у културном погледу представљају неминовност. Стога се може говорити да америчка стратегија у многим приликама иде у корак са тим схватањем,

јер се јавља као виновник многих „вредности“ које као модел треба опробати негде у свету. На овом пољу видимо правилно схватање „слабих“ страна империјалне моћи. Овај пример могао би бити илустрован многим сродним подацима, што би захтевало дубљу анализу.

Империја *некад* незаобилазни је модел проучавања, основна знања и искуства која у грађи о њој налазимо, помажу нам да у основном погледу разумемо империју *данас*, никада, разуме се, са потпуном сигурношћу да се њен следећи корак може предвидети. Теоретичари државе и права говоре кроз историју да су велики кораци сан малих држава које за снове немају довољно снаге, а да и мали кораци великих сила имају огроман утицај на свјетско устројство и геополитику.

11. ЛИТЕРАТУРА:

1. Арент Хана, *Извори тоталитаризма*, Контраст издаваштво, Београд, 2018
2. Бендер Петер, „Америчко и Римско царство“ у *Европа или Америка: о будућности Запада*, Службени лист СЦГ, Београд, 2003
3. Вучина Васовић, *Савремене демократије*, Том 1, Службени гласник, Београд, 2012
4. Гајић Александар, *Идеја светске државе*, Правни факултет, Београд, 2012
5. Гајић Александар, *Америка и Рим империјалне паралеле*, Catena mundi, IES, Београд, 2019
6. Go Julian, *Patterns of Empire – The British and American Empires, 1688 to Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011
7. Garry Wills, *Cincinnatus: George Washington and the Enlightenment*, Garden City, New York, 1984
8. Група аутора у редакцији Владимира Филиповића, *Филозофски рјечник*, Накладни завод матице Хрватске, Загреб, 1989
9. Владимир Илић, *Империјализам као највиши стадиј капитализма*, Свјетлост, Сарајево, 1976
10. Волерстин Имануел, *Увод у анализу свјетског система*, Отворени културни форум Цетиње, Цетиње, 2005
11. Maier Charles, *Among Empires: American Ascendancy and its Predecessors*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2007
12. Минклер Херфрид, *Империје – логика владања светом од старог Рима до Сједињених држава*, Албатрос плус, Београд, 2009
13. Мирослав Милошевић, *Римско право*, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 2015
14. Монтескје, *Разматрања о узроцима величине римљана и њихове пропасти*, Утопија, Београд, 2004
15. Motil Alexandar, *Imperial Ends: The Decay, Collapse and Revival of Empires*, Columbia University Press, New York, 2001

16. Murphy Cullen, *Are We Rome?: The Fall of an Empire and the Fate of America*, Mifflin Harcourt, Houghton, 2007
17. Николај А. Машкин, *Историја Старог Рима*, Научна књига, Београд, 1985
18. *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица Српска – Матица Хрватска, Нови Сад – Загреб, 1967
19. Richard Carl, *The Founders and The Classics: Greece, Rome and the American Enlightenment*, Harvard University Press, Harvard, 1995
20. Симић Драган, *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999
21. Snyder Jack, *Myths of Empires: Domestic Policy and International Ambitions*, Cornell University Press, London, 1991
22. Schroeder, Paul, Is the U.S. an empire? *History News Network*, February 3. 2003
23. Taagepera rein, "Size and duration of empires: Systematics of size", *Social Science Research* 7, 1978
24. Филип Џенкинс, *Историја Сједињених Држава*, Филип Вишњић, Београд, 2002
25. Волерстин Имануел, *Увод у анализу свјетског система*, Отворени културни форум Цетиње, Цетиње, 2005
26. Хенри Бемфорд Паркс, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Рад, Београд, 1985
27. Хенри Кисинџер, *Дипломатија I*, Верзал пресс, Београд

Електронски извори:

1. <https://www.vox.com/world/2018/6/19/17469176/roman-empire-maps-history-explained>
приступљено: 21.05.2021 10:52
2. <https://www.statista.com/statistics/272473/us-military-spending-from-2000-to-2012/>
приступљено: 21. 05.2021 15:35
3. https://en.wikipedia.org/wiki/War_of_1812 приступљено: 22.05.2021 10:43
4. <https://www.health.mil/News/Articles/2019/04/01/Update-Exertional-Rhabdomyolysis>
приступљено: 22.05.2021. 13:45
5. <https://mystudentvoices.com/build-a-physical-foundation-like-the-roman-army-7970105f6e30>
приступљено: 22.05.2021 14:20

6. https://search.usa.gov/search?affiliate=www.army.mil&page=2&query=history+of+us+army&sort_by=&utf8=%E2%9C%93 приступљено: 22.05.2021 18:22
7. <https://www.unrv.com/military.php#guard> приступљено: 23.05.2021 11:52
8. <https://www.army.mil/organization/> приступљено: 23.05. 2021 13:45
9. <https://www.infoplease.com/us/military/military-conflicts-us-history#ixzz2dxmI1WFL> приступљено 24. 05. 2021. 12:15
10. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=983679> приступљено 24. 05. 2021. 12:15